

SISTEMUL REPRESIV SOVIETIC ȘI SOARTA MEMBRILOR SFATULUI ȚĂRII: STUDIU DE CAZ

LIDIA PĂDUREAC*

***Abstract.** This study identifies and highlights the destiny of the members of the Country Council after 1940: those who remained in Bessarabia and those who fled to Romania. We note that the communist repressive system has consistently applied terror to those who promoted the ideals of Romanian national unity, labeling them as „enemies of the Soviet regime“. The regime intended to punish all members of the Country Council: those who remained in Bessarabia were destroyed in Gulag, the lives of their relatives and family were mutilated by deportation or harassment; those who retired to the RASSM, being pro-Soviet, were killed in the 1930s; some of those who fled to Romania in 1941 or 1944 were identified, arrested, convicted in the 1950s.*

***Key words:** Repressive system, communist terror, deportation.*

Secolul XX, marcat de două războaie mondiale și importante mutații geopolitice, ideologice, economice ține și povara anilor de consolidare a regimului sovietic totalitarist, care, prin sistemul său represiv, a distrus sau a mutilat viața a milioane de oameni. Protocolul adițional secret Molotov-Ribbentrop din 1939 urmat de două note ultimative din 26 și 28 iunie 1940 înaintate de Uniunea Sovietică României a semnat pentru populația dintre Nistru și Prut o nouă realitate impusă prin dictat și forță armată. Procesul de instaurare a puterii sovietice în Basarabia era însoțit de intimidări, arestări, represiuni, deportări aplicate persoanelor care nu conveneau regimului. Practic, toată populația era inclusă în categoria „suspecților“, întrucât „modelul edificat de Stalin era un sistem rigid, incapabil de autodezvoltare, el avea nevoie în mod organic de injecții permanente de frică, de amenințarea cu figura «dușmanului» intern și extern, de o manipulare ideologică continuă a conștiinței de masă. Esența acestui sistem se reducea la înstrăinarea puterii de cetățeni și la concentrarea ei fără niciun fel de limite în mâinile aparatului de partid, mai exact a garniturii de vârf a aparatului“¹. Formarea RSS Moldovenești *a priori* presupunea și lichidarea

* Conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alecu Russo“ din Bălți.

¹ Gh. E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chișinău, Civitas, 2005, p. 170.

oricărui potențial pericol social pentru regim. Teroarea a devenit instrument prioritar care urma să asigure starea de obediență a băștinașilor. Din prima linie a celor considerați „dușmani“ ai puterii făceau parte și membrii Sfatului Țării. Cercetările realizate de Ion Constantin², Gheorghe Negru³, Ion Negrei⁴, Gheorghe E. Cojocaru⁵, Mihai Tașcă⁶, Alexandru Chiriac⁷, Iurie Colesnic⁸, Valeriu Popovschi⁹, Alexandru Bobeică¹⁰, Elena Postică¹¹ au luat în vizor o multitudine de aspecte ce vizează activitatea Sfatului Țării, argumentându-i semnificația incontestabilă în istoria românilor ca for reprezentativ al Basarabiei.

Scopul acestei cercetări este de a identifica și scoate în evidență destinul membrilor Sfatului Țării după anul 1940: al celor care s-au refugiat în România și al celor care au rămas în Basarabia. Pornind de la afirmația că „în regimul comunist se poate întâmpla orice cu aproape oricine, mai ales cu acei oameni care au depășit pragul psihologic al fricii care induce conformismul“¹² înțelegem soarta menită pentru foștii deputați ai Sfatului Țării. În pofida noii realități, oamenii au început să-și contureze un comportament de supraviețuire. Decizia de a se refugia sau nu în România a fost luată în grabă, într-un context nociv rațiunii, dominat de insecuritate și confuzii.

Starea de spirit din Basarabia în primele zile ale ocupației sovietice este reflectată în documente de arhivă și studii de istorie orală. Începutul celui de-al Doilea Război Mondial și transformările care aveau loc în Europa au provocat suspiciuni și incertitudini pentru basarabeni. Încă în 1939, administrația încerca să asigure populația de absența oricărui pericol. Grigore Cazacliu, rezi-

² I. Constantin, I. Negrei, *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Chișinău, Notograf Prim, 2013.

³ Gh. Negru, *Proiecte ale militarilor moldoveni privind statutul politic al Basarabiei (august-septembrie 1917)*, în *Caiete de istorie*, nr. 3, 2003, pp. 9-11; *Idem*, *Mișcarea națională din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, martie 1998, pp. 9-13.

⁴ A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, Civitas, 1998; I. Negrei, *Patrioți basarabeni întemnițați în închisoarea din Sighet*, în *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, nr. 3, 2007, pp. 22-35; I. Negrei, D. Poștarencu, *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*, Chișinău, Prut Internațional, 2004; I. Constantin, I. Negrei, Gh. Negru, *Ion Pelivan, părintele mișcării naționale din Basarabia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2011.

⁵ Gh. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, Civitas, 1998; *Idem*, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, Semne, 1997.

⁶ M. Tașcă, *Pan Halippa – cronică unei condamnări*, în *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, nr. 4, 2008, pp. 99-120; *Idem*, *Ștefan Balamez, deputatul care a votat împotriva Unirii Basarabiei cu România*, <http://www.timpul.md/articol/stefan-balamez-deputatul-care-a-votat-impotriva-unirii-basarabiei-cu-romania-17417.html>; *Idem*, *Reconstituire: 95 de ani de la Unirea Basarabiei cu România*, <http://adevarul.ro/moldova/politica/reconstituire-95-ani-unirea-basarabiei-romania-/index.html>

⁷ A. Chiriac, *Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001.

⁸ I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Museum, Chișinău, 1998; *Idem*, *Basarabia necunoscută*, vol. I, Chișinău, Universitas, 1993; vol. II, 1997; *Idem*, *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa*, Chișinău, Ulysse, 2006.

⁹ V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917). Studiu și documente*, Chișinău, Pontos, 2017.

¹⁰ A. Bobeică, *Sfatul Țării stindard al renașterii naționale*, Chișinău, Universitas, 1993.

¹¹ E. Postică, „Eliberați“ pentru a fi nimiciți, în *Moldova suverană*, 24 iunie 1993; *Idem*, *Deputați ai Sfatului Țării exterminați de NKVD*, <https://www.revista22.ro/deputati-ai-sfatului-tarii-exterminati-de-nkvd-8758.html>

¹² C. Constantinescu, *Viața și moartea în Gulag*, București, Vremea, p. 9.

dent regal al ținutului Nistru, menționa în memoriul înaintat ministrului de interne despre situația din provincie din toamna anului 1939, iarna 1940: „Personal și în ultimul timp împreună cu domnul Ministru [Ștefan] Ciobanu în dese vizite ce făcea în diferite județe, căutam să convingem populația din Basarabia că nu există niciun pericol pentru ea, iar Domnul Ministru de Interne a dat și o circulară prin care se pedepsea aspru toți acei care își transportau mobila și familiile lor peste Prut”¹³. Pentru a liniști spiritele, la 6 ianuarie 1940, regele Carol al II-lea a vizitat Chișinăul, angajându-se să apere toate teritoriile românești¹⁴. La 5 aprilie 1940, Direcțiunea Generală a Poliției, în *Darea de seamă asupra stării de spirit a populației în urma expunerii făcută de Viaceslav Molotov din 29 martie în fața Sovietului Suprem al URSS* menționa îngrijorarea populației din Basarabia, dar și disponibilitatea oamenilor de a-și apăra țara în caz de necesitate¹⁵. Retragera forțată a administrației și armatei române a justificat pe deplin aceste temeri. Cei mai dezamăgiți se arătau tinerii, cei care în perioada interbelică avuseră parte de o educație patriotică accentuată:

Vadim Pirogan (a. n. 1921) se întreba: „Dar regele? Dar armata? De ce nu se împotrivesc... Ce, nu mai știu să lupte?”¹⁶.

Alexandru Budișteanu (a. n. 1928): „Cum era cu «hotărârea de a lupta și de a-ți apăra glia strămoșească cu prețul vieții»? Cum era cu declarațiile Regelui Carol al II-lea: «armata este bine înzestrată» și «nu vom ceda nicio brazdă de pământ»? Oare nu mi-ar fi făcut mai multă plăcere să fim acum în plin război, cu orice risc, frontul fiind undeva pe la Nistru, iar noi sub bombardamentul giganticeleor avioane văzute mai devreme, dar simțind că suntem angajați cu toții într-un război demn, al apărării de patrie?”¹⁷.

Aflați în fața dilemei de a rămâne în localitățile natale sau de a se retrage în România, o parte din oameni au decis să se conformeze realității, încercând să-și păstreze calmul, fiind convinși de faptul că își vor putea continua viața obișnuită. Ulterior au regretat această decizie. Din mărturiile lui Ion Valuță (a. n. 1930): „În 1940 lumea basarabeană nu se temea de ruși. De ce să se teamă dacă ei acolo au învățat, ei aveau prieteni. Mie mi se părea că nu se temeau. Mulți erau cu idei revoluționare. Mulți din Sfatul Țării aveau legături cu Lenin, Troțki, cum ar fi și Halippa. Ei erau revoluționari norodnici, nu bolșevici. Mișcarea asta nu s-a prins. Ei și au făcut pentru popor. Ion Valuță [deputat în Sfatul Țării, delegat de către societățile studențești din Kiev și Odessa¹⁸], verișorul s-a refugiat în 1940 în România, dacă rămânea aici nu se mai salva”¹⁹.

¹³ *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940* Studiu și culegere de documente, îngrijită de M. Tașcă, W. Niess, coord. V. Șoimaru, Chișinău, Serebia, 2015, p. XLVI.

¹⁴ G. Damian, *O promisiune regală pentru Basarabia*, <http://www.george-damian.ro/o-promisiune-regala-pentru-basarabia-4148.html>.

¹⁵ *Dezmembrarea României...*, p. LXXII.

¹⁶ V. Pirogan, *Cu gândul la tine, Basarabia mea. Din mărturiile unui vinovat fără vină*, Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1995, p. 46.

¹⁷ A. Budișteanu, *Sub patru regimuri pe toate continentele*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2014, p. 91.

¹⁸ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 155.

¹⁹ Ion Valuță (a. n. 1930) satul Dondușeni, județul Soroca. Mărturie înregistrată: 28.07.2016. Arhiva audio, Institutul de Memorie Socială ProMemoria, Chișinău.

Mulți basarabeni nu cunoșteau realitatea despre sistemul sovietic și nu-și puteau imagina că statul poate pedepsi și eticheta drept „criminal” pe oricine.

Parascovia Corobcov mărturisește: „Tata a fost primar, când am fost cu românii. Când veneau rușii, nici nu am încercat să ne refugiem în România, tata avea gospodărie bună în sat și nu vroia s-o lase. Când au venit în 40, rușii căutau pe cei care mai deștepți să-i «grămădească», ca să nu le ia pâinea lor!”²⁰.

În pofida propagandei comuniste care încerca să denigreze imaginea României și să prezinte Uniunea Sovietică din cea mai bună perspectivă, totuși, numărul persoanelor care doreau să se retragă peste Prut era mare. Oficialitățile sovietice au permis oamenilor să se înscrie în liste pentru a pleca în România, mințind că vor respecta această alegere. Documentele timpului adevăresc faptul că „Persoanele care doreau să se repatrieze au fost șicanate, purtate din loc în loc, în scopul de a renunța la această idee, bunurile lor mobile și imobile confiscate și obligați să semneze declarații că după sosirea în România vor activa în favoarea Serviciului de Spionaj sovietic, părinții lor fiind opriți ca ostateci. Multora li se propunea să rămână pe loc, promițându-li-se funcții înalte în administrația sovietică”²¹. Bulversați de ceea ce li se întâmpla, fiind în prizonieratul diferitor zvonuri, oamenii urmau să-și asume anumite decizii, de care depindea soarta lor de mai departe.

Această stare de lucruri o consemnează și Pan Halippa, unul dintre cei mai curajoși promotori ai spiritului românesc în Basarabia, cel care a fost președinte al Sfatului Țării (25.11.1918-18.02.1919)²². În memoriile *despre refugiul său din Basarabia, la 28 iunie 1940, precum și retragerea armatei și administrației române*, menționează că aflarea în neștiință i-a determinat pe mulți basarabeni să treacă Prutul: „se începea bejenia spontană și neorânduită, care duce la rezultatul contrar celui urmărit: prea puțin se salvează din ceea ce dorim să salvăm, iar vâlmășeala care se produce sporește circulația zvonurilor și oprește circulația normală a vieții și a gândului bun și sănătos. Am sunat deci din nou la Rezidenția Regală și am întrebat dacă se va discuta planul de evacuare a Chișinăului cu instituțiile lui și dacă nu s-ar putea să fiu încadrat în acest plan și eu cu arhivele instituțiilor pe care le-am condus tot timpul: Universitatea Populară, Universitatea Muncitorească, Comitetul pentru ajutorarea românilor transnistreni, Comitetul pentru ridicarea monumentului Unirii – arhive care înglobează și o bibliotecă istorică de documentație asupra problemelor basarabene din toate domeniile vieții. Mi s-a răspuns că nu-i vorba de nicio evacuare, ci se vor discuta mijloacele de luptă și rezistență. Nu mai înțelegeam nimic”²³.

Lipsa informațiilor veridice speria și mai mult populația, lăsând-o fără replică adecvată în timp rezonabil la ceea ce i se întâmpla. Pan Halippa insistă că nu primise din timp instrucțiuni pentru a se refugia: „a venit un nepot al meu – funcționar la Rezidenția Regală – să mă anunțe în numele rezidentului să plec

²⁰ P. Corobcov, *La Tiraspol, ochii tatei au rămas în ochii mei, și azi!*, în: A. Petrencu, L. Cojocaru, L. Pădureac (ed.), *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*, Chișinău, Balacron, 2015, p. 262.

²¹ Raportul Serviciului Secret de Informații despre retragerea din Basarabia, *doc. cit.*

²² I. Colesnic, *Sfatul Țării...*, p. 181.

²³ *Dezmembrarea României...*, p. 274.

imediat, căci se formează de-acum bande, care vor căuta să împiedice plecarea foștilor politici basarabeni. Ce era de făcut? Pierdusem atâta vreme în așteptarea unui cuvânt de ordine și mai ales de ajutor. Nu l-am căpătat și acum nu-mi rămânea decât să adun câteva cămăși și o haină în bagajul de mână și să plec sărac și osândit să-mi petrec restul vieții într-o pribegie printre frați de același sânge, dar fără cărțile mele dragi, fără tablourile și obiectele de artă pe care le-au adunat cu atâta dragoste și atâtea jertfe materiale nevastă-mea și cumnată-mea!²⁴.

Cei care și-au manifestat deschis dorința de a se retrage în România au fost ulterior sancționați de regim prin deportare sau închisoare. Procesul de refugiere în România era însoțit de multiple greutăți și impedimente. Nemulțumiți și revoltați de situația creată erau și oamenii politici basarabeni aflați în România. Începând cu 29 iunie 1940, aceștia, în mare parte, foști deputați în Sfatul Țării, s-au întrunit în ședințe în cadrul „Cercului Basarabenilor“ pentru a întreprinde acțiuni de ajutorare concretă a oamenilor ce erau nevoiți să-și lase bunurile agonisite o viață, casa, rudele, mormintele celor apropiați. Majoritatea membrilor „Cercului Basarabenilor“ au trecut prin același calvar, fiind copleșiți de aceleași sentimente. Principala problemă discutată ținea de refugiații basarabeni. Participanții erau revoltați de modul în care avea loc evacuarea. Ion Inculeț insistă: „Cu evacuarea Basarabiei, în prima zi, s-a făcut o mare greșală. Armata, care trebuia să plece cea din urmă, a plecat înaintea populației care voia să părăsească Basarabia. Trebuia să se coordoneze altfel, așa încât armata să fi fost o perdea de acoperire a acelor care se refugiau. Acum ne rămâne nouă să luăm în toată lărgimea ei problema ajutorării basarabenilor refugiați și a tuturor basarabenilor rămași aici fără sprijin“²⁵.

Inițiativa de a formula o declarație împotriva acțiunilor ce aveau loc în Basarabia a fost verbalizată de Ștefan Ciobanu: „Trebuie făcut un memoriu drastic în triplu exemplar, care să se trimită câte unul M. S. Regele, d-lui Prim-ministru și Academiei Române, pentru a nu se spune în viitor că basarabeni au consimțit la fărâdelegea ce s-a înfăptuit“²⁶.

Speranța de revenire la normalitate în timpuri mai bune era susținută de Pan Halippa, care în acest sens propunea crearea unei instituții basarabene în refugiu: „Organul trebuie să dezbătă toate problemele în legătură cu viața Basarabiei, fiindcă vremurile reînvierii Basarabiei vor veni. De aceea, trebuie ca cei care au înfăptuit Unirea Basarabiei să ducă lupta mai departe, să țină făclia sus, să fie ca un parlament aici, în țară liberă“²⁷.

De menționat că majoritatea deciziilor din acea ședință nu au avut un caracter doar declarativ, întrucât pe fiecare dimensiune s-a acționat concret. A început strângerea fondurilor în susținerea refugiaților, s-a intervenit la ministerele de resort pentru a ameliora situația celor veniți de peste Prut, au fost elaborate declarații de protest privind evacuarea Basarabiei. În acest context se înscrie *Protestul*

²⁴ *Ibidem*, p. 275.

²⁵ *Proces-verbal nr. 1 al consfătuirii membrilor „Cercului Basarabenilor“*, în: *Dezmembrarea României...*, p. 82.

²⁶ *Ibidem*, p. 84.

²⁷ *Ibidem*, pp. 82-83.

intemeietorilor României Mari în chestiunea cedării către sovietici a unor teritorii românești (Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța) din 2 iulie 1940, în care se menționa „ultimatumul de ieri, urmat de o luare în stăpânire imediată, nu poate găsi un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atât de largi părți a României Unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și al unei păтури de intelectuali devotată cauzei naționale. Fără a pune în discuție necesități care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșiși ai Statului Român Nou în hotarele lui firești, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaștere legală, în numele statului și poporului român, la ceea ce nu este decât o uzurpare determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche”²⁸.

Pentru mulți basarabeni, decizia de a rămâne acasă era dictată și de incertitudinea care-i aștepta de partea cealaltă de Prut. În 1940, soarta foștilor deputați din Sfatul Țării depindea direct de hotărârea de a se repatria sau nu în România. Graba evenimentelor și insistența părții sovietice au împiedicat autoritățile de la București să asigure condiții bune pentru refugiați. Această situație, suprapusă unor realități patrimoniale (bunuri agonisite de-o viață) și convingerii că n-au săvârșit acțiuni criminale sau ilicite a încurajat mai mulți basarabeni, inclusiv foști deputați în Sfatul Țării, să rămână în partea stângă a Prutului, în speranța că nu li se va întâmpla nimic periculos.

Deputații Sfatului Țării care au rămas în Basarabia ocupată de sovietici au fost supuși terorii comuniste. „Odată cu desfășurarea operațiunii militare de ocupare a Basarabiei și Bucovinei au debutat arestările și deportările în masă. Între 28 iunie și 4 iulie 1940, în județele Cernăuți, Bălți, Chișinău și Cetatea Albă au fost arestați 1.122 de oameni. Aceștia erau «foștii polițiști, agenți ai Siguranței și ofițeri ai Armatei Române». La 9 iulie 1940, V. Molotov, președintele Guvernului sovietic, semnează hotărârea «Cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord», prin care aceste structuri erau autorizate cu examinarea dosarelor vizând «crimele contrarevoluționare și banditismul» locuitorilor din aceste teritorii. Toți cei acuzați de «activitate contrarevoluționară» urmau să fie reprimăți conform Codului penal al RSS Ucrainene, art. 58 (1-18). Drept urmare, la finele anului 1940, în închisorile Basarabiei, subordonate NKVD-ului, se aflau 2.624 de persoane, pentru ca spre vara anului 1941 numărul deținuților politici să ajungă la 3.951”²⁹.

Regimul urmărea subordonarea și transformarea populației într-o masă obedientă, docilă, care nu va fi capabilă să opună rezistență la opresiune. Din consemnările lui Alexandru Budișteanu: „Lupta de clasă s-a aplicat imediat. Primii au suferit personalitățile politice și publice, precum și proprietarii de case. Aceștia, ca o primă măsură, au fost expulzați din casele lor, fiind mutați în case insalubre la mahala”³⁰. Pe fundalul scindării populației pe diverse criterii, represiviunile

²⁸ I. Constantin, *Pantelim on Halippa. Apostol al Basarabiei*, p. 269.

²⁹ *Moldovenii sub teroarea bolșevică, Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova*, Chișinău, Serebia, 2010, pp. 39-40.

³⁰ A. Budișteanu, *op. cit.*, p. 99.

aduceau puterii, cu unele excepții, rezultatele așteptate. Tăcerea din prudență s-a transformat treptat în frică:

Din mărturiile Ecaterinei Lavric: „În iarna ceea [1940-1941] au luat trei oameni din satul nostru; au luat doar bărbații, fără familii. Nu s-a auzit nici până astăzi unde s-au prăpădit”³¹. Momentul este confirmat și de alte mărturii: „Orașul era plin de dispariții... Desigur că aceasta a creat un sentiment major de îngrijorare tuturor localnicilor, pentru că nu puteai fi sigur că nu te paște și pe tine vreun pericol. Dar a amplificat și ura față de ocupanții care veniseră peste noi și ne stricaseră toate rosturile”³².

Persoanele considerate periculoase pentru autorități urmau a fi neutralizate prin arest sau deportare. În amintirile supraviețuitorilor, ale celor arestați fără teme și deportați fără vină se reliefează o nedumerire continuă: „De ce te judecau atunci? Fiindcă ai făcut rău? Nu. Te judecau fiindcă ești om cu cap, om învățat... Ei se temeau de oameni deștepți”, afirmă Ilarion Tăutu³³. Fărădelegile din vara anului 1941 au fost comise în baza *Regulamentului cu privire la modul de aplicare a deportării față de unele categorii de criminali*³⁴. Stigmatul „dușman al poporului” era aplicat fără jenă nu doar de autoritățile comuniste, dar și de activiștii locali, care au partea lor de vină în crimele regimului stalinist.

Membrii Sfatului Țării aflați la București cunoșteau gama de probleme provocate de instituirea regimului comunist, inclusiv situația colegilor arestați în Basarabia. Participanții la ședința „Cercului Basarabenilor” erau indignați de inacțiunea oficialităților României față de fărădelegile comise de puterea sovietică în stânga Prutului. La 13 septembrie 1940, Ștefan Ciobanu menționa: „Noi ne-am mărginit numai la ajutoare. Basarabeni, afară de Inculeț și mine, n-au făcut nimic împotriva alipirii Basarabiei. Azi pușcăriile gem de închiși în Basarabia, în care sunt închiși numai românii”. Leon Boga completa, spunând că găgăuzii nu-s niciunul închiși, iar țărani cuziști toți stau la pușcărie în Odessa, cetatea din Tiraspol, Cameneț-Podolsk etc. Șt. Ciobanu își manifesta nemulțumirea față de faptul că „niciun protest nu se face din partea statului”³⁵. În aceeași ședință, Anton Crihan a propus ca „Cercul să se ocupe de basarabeni rămași acolo și azi arestați, cum sunt: d-nii Ion Codreanu, N. Secară, T. Neaga. Propune a se face cu sovietele un schimb cu bolșevicii arestați în România, cum este Ana Pauker și alții”. În replică Ion Inculeț a menționat că „nu se află în România niciun comunist de vază, cu care să se poată face un asemenea schimb”³⁶. În ședința din 7 mai 1941, Pan Halippa a informat că sovietele au trimis statutului român un tablou de aproximativ 700 de deținuți români în închisorile lor, pe care îi propuneau să fie repartizați în România în schimbul unui număr echivalent de deținuți politici comuniști aflați în închisorile românești. Totuși, se menționa că în acea listă „nu figurează foștii deputați din «Sfatul Țării» și alți fruntași români-basarabeni arestați de către

³¹ E. Lavric, *Am plâns mult, am îndurat mult*, în: *Românii în Gulag...*, vol. II, pp. 272-273.

³² A. Budișteanu, *op. cit.*, p. 109.

³³ Ș. Tudor, *Răzvrățiți contra regimului*, Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 30.

³⁴ *Moldovenii sub teroarea bolșevică*, p. 40.

³⁵ *Proces-verbal nr. 6 al ședinței Comitetului „Cercului Basarabenilor”*, în *Dezmembrarea României...*, p. 100.

³⁶ *Ibidem*, p. 102.

autoritățile rusești“. În context, C. Roșca aducea la cunoștință că foștii prefecți din Basarabia au examinat această listă și au recunoscut doar 19 persoane. Pentru a nu lăsa situația fără acțiuni, Gh. Pântea a propus ca fiecare membru din comitet să adune informații despre persoanele arestate în Basarabia și să facă propuneri pentru schimb de deținuți³⁷.

În ședința din 12 mai, Pan Halippa a pus în discuție lista deținuților politici în închisorile rusești în vederea organizării schimbului de deținuți politici, cu implicarea comisiei de repatriere³⁸. În privința foștilor deputați ai Sfatului Țării s-a reușit doar un singur schimb: Ion Codreanu (1879-1949), membru al Comitetului Național Moldovenesc din Odessa, arestat la 25 iulie 1940, la 3 mai 1941, a fost schimbat cu Ana Pauker, încarcerată în România, persoană prețioasă pentru sovietici³⁹.

Foștii deputați ai Sfatului Țării au nimerit în vizorul organelor represive sovietice chiar din primele zile ale ocupației: ordinul de arest al lui Grigore Turcuman a fost semnat la 2 iulie 1940. Ancheta, începută în 1940, a luat sfârșit în mai 1941. Dosarul penal a fost transmis procurorului RSS Moldovenești, care a aprobat actul de acuzare, apoi l-a transmis colegiului judiciar al Judecătoriei Supreme a Republicii. Însă, din cauza războiului, procesul judiciar nu a avut loc în RSSM, cei arestați fiind evacuați în lagărele din RASS Tătară, cu excepția lui Teodosie Cojocar, care decedase în închisoarea din Chișinău. Au urmat noi interogări. Foștii deputați ai Sfatului Țării erau învinuiți că au votat Actul Unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918 și că, mai târziu, au luptat împotriva mișcării revoluționare, desfășurând activități antisovietice⁴⁰.

Printre cei arestați și condamnați de NKVD au fost⁴¹: Vladimir Bodescu (1868-1941), deputat în Sfatul Țării din partea Asociației Juriștilor din Basarabia. Arestat la 10 august 1940, a decedat la 28 noiembrie 1941 în închisoarea din orașul Cistopol, RASS Tătară; Alexandru Baltaga (1861-1941), deputat în Sfatul Țării din partea preoțimii basarabene. Arestat la 31 august 1940 (la vârsta de 79 de ani), a decedat la 7 august 1941, în spitalul regional din orașul Kazan; Constantin Bivol (1885-1942), arestat la 25 august 1941, a decedat la 12 martie 1942, în spitalul închisorii nr. 4 din orașul Cistopol, din RASS Tătară; Nicolae Bivol, arestat în august 1940, deportat în Kazahstan, a murit (până în 1943) în Pahta Aral; Ștefan Botnariuc (1875-1941), deputat în Sfatul Țării din partea minorității ucrainene, arestat la 22 iulie 1940 de către organele NKVD din județul Bălți, a decedat la 22 august 1941 în spitalul închisorii din orașul Penza; Emanoil Catelly (1883-1943), fost președinte al Comitetului Național Moldovenesc din Odessa (1917), arestat

³⁷ *Proces-verbal nr. 25 al ședinței Comitetului „Cercului Basarabenilor“*, în *Dezmembrarea României...*, pp. 143-144.

³⁸ *Proces-verbal nr. 26 al ședinței Comitetului „Cercului Basarabenilor“*, în: *Dezmembrarea României...*, p. 146.

³⁹ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 80.

⁴⁰ E. Postică, *Deputați ai Sfatului Țării exterminați de NKVD*, <https://www.revista22.ro/deputati-ai-sfatului-tarii-exterminati-de-nkvd-8758.html>

⁴¹ Lista membrilor Sfatului Țării care au rămas în Basarabia după ocupația sovietică din 1940 și au fost arestați de organele NKVD a fost întocmită în baza informațiilor selectate din: I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*; A. Chiriac, *Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar.*; E. Postică, *Deputați ai Sfatului Țării exterminați de NKVD*, <https://www.revista22.ro/deputati-ai-sfatului-tarii-exterminati-de-nkvd-8758.html>

la 5 iulie 1940, fiind acuzat de activitate contrarevoluționară, conform articolului 54-13 al Codului Penal al RSS Ucrainene. A respins orice învinuire. Fiind întrebat la interogatoriu „de ce s-a împotrivit reinstaurării puterii sovietice în Basarabia“, a răspuns: „din convingeri politice. Eram convins că puterea sovietică mă va lipsi de toate drepturile... și în acest moment sunt împotriva dictaturii proletariatului...“. În primele zile ale celui de-al Doilea Război Mondial, împreună cu alți deținuți, a fost evacuat în închisoarea nr. 4 din orașul Cistopol, RASS Tătară, și supus unui nou interogatoriu. A decedat la 18 februarie 1943; Teodosie Cojocaru (1899-1941), arestat la 13 august 1940, a decedat la 23 ianuarie 1941 în închisoarea nr. 1 din Chișinău; Ion Ignatiuc (1893-1943), arestat la 23 iulie 1940, a decedat la 26 ianuarie 1943 într-un lagăr din RASS Tătară; Vasile Gafencu, arestat în 1940, a lucrat în Arhanghelsk la tăiat copacii, apoi la o mină de cărbune, nu se cunoaște anul decesului; Teodor Neaga (1880-1941). În 1917, devine membru al Uniunii Învățătorilor din Basarabia, organizație care avea menirea să unească în jurul său toți pedagogii moldoveni care militau pentru cauza națională. A decedat la 6 decembrie 1941, în spitalul închisorii din Penza; Panteleimon Sinadino (1875-1940?), arestat la 9 iulie 1940, nu se cunoaște soarta de mai departe; Nicolae Secară (1894-1942) în iunie 1941 a fost transferat în închisoarea nr. 1 din orașul Penza, a murit în februarie 1942; Grigore Turcuman (1890-1942) arestat la 2 iulie 1940, a decedat la 28 mai 1942 în spitalul închisorii nr. 1 din orașul Penza; Teodor Uncu (1881-1940?), arestat la 17 iunie 1940, soarta de mai departe nu este cunoscută; Luca Știrbeț (1889-1942) arestat la 20 iulie 1940, a decedat la 15 martie 1942 în spitalul închisorii nr. 4 din orașul Cistopol.

Sistemul penitenciar sovietic în perioada leninist-stalinistă era o formă de organizare separată care funcționa, în interior, după obiceiuri și legi proprii, tolerate tacit de oficialități. Dintre ucigași, hoți, tâlhari, deținuți politici, autoritățile îi considerau mai periculoși pe ultimii. Vasile Pirogan constată: „După teoria sovietică, ei [hoții, criminalii] mai puteau fi readuși la normal, reeducați, pe când noi «politicii» eram și rămâneam «dușmani ai poporului» până la moarte“⁴². Un aspect deosebit de groaznic al realității din Gulag constă în faptul că deținuții politici erau ținuti împreună cu criminalii de drept comun. În context, Mihail Solomon își amintește: „Relațiile contorsionate ale lumii interlope rusești, modul incredibil în care autoritățile îi condamnau pe răufăcători și apoi îi trimiteau în lagăre unde acești pușcăriași condamnați puteau în deplină libertate să-i molesteze și să-i persecute pe deținuții politici“⁴³. Moartea grabnică în detenție a foștilor deputați ai Sfatului Țării este dovadă a condițiilor inumane (muncă istovitoare, foamete și umilințe) în care au fost plasați.

În anii 1930 teroarea stalinistă s-a răsfrânt și asupra membrilor Sfatului Țării care au conlucrat cu organele sovietice din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească: Gavril Buciușcan din jud. Orhei; Ivan Crivorucov; Vladimir Țiganko – în ședința de votare a Actului Unirii s-au abținut de la vot, ulterior au trecut în RASSM, în 1937 au fost exterminați prin ordinul lui Stalin⁴⁴.

⁴² V. Pirogan, *Cu gândul la tine, Basarabia mea...*, p. 66.

⁴³ M. Solomon, *op. cit.*, p. 198.

⁴⁴ A. Chiriac, *op. cit.*

Sistemul represiv sovietic s-a răsfrânt și asupra celor trei membri ai Sfatului Țării care au votat împotriva actului unirii Basarabiei cu România: Arcadie Osmolovski (de origine ucrainean), deputat din partea organizațiilor naționale ale ucrainenilor. La 10 noiembrie 1918, pentru activitatea lui antiromânească, autoritățile l-au declarat *persona non grata* și, prin mijlocirea consulului francez, l-au expulzat peste Nistru. A locuit la Odessa. În 1933, în urma unui denunț semnat de un student restanțier, a fost arestat și a dispărut pentru totdeauna⁴⁵; Mihail Starenki (ucrainean), deputat din partea Frației Minorității Naționale Ucrainene, la 10 noiembrie 1918 a fost expulzat împreună cu N. Grinfeld, Cotoros ș. a.⁴⁶; Ștefan Balamez (de origine bulgar), membru al Sfatului Țării din partea Uniunii Funcționarilor, membru al Partidului Socialist, până în 1940 a activat la Primăria municipiului Chișinău⁴⁷. La 13 iunie 1941, Ștefan Balamez este arestat de NKVD. Ancheta a fost efectuată în Ivdellag. Acuzat în baza art. 64/13 Cod Penal al RSSU, *Luptă activă împotriva clasei muncitoare și a mișcării revoluționare*, la interogatoriu, a declarat că politica sa în fruntea Camerei Muncii a fost îndreaptă spre asigurarea bunăstării muncitorilor, iar el a considerat tot timpul că Basarabia trebuie să aparțină Uniunii Sovietice. Respinge acuzația că a votat împotriva Unirii la indicația guvernului român pentru a da o aparență democratică votului din 27 martie 1918. La 24 iunie 1942, pentru „calitatea de membru al unui partid contrarevoluționar“ a fost condamnat la zece ani de lagăr de corecție prin muncă. Nu se cunoaște dacă a supraviețuit⁴⁸. Potrivit memoriilor lui Dumitru Crihan, fiind în închisoarea de la Odessa, Ștefan Balamez i-ar fi spus: „când m-au luat la cercetări [...] am încercat să le spun anchetatorilor despre atitudinea mea antiunionistă și prosovietică, la care ei între loviturile pe care mi le dădeau cu pumnii și cu picioarele, îmi zbierau în față: «Tu, porcule, ești o c... mai rea decât trădătorii care au votat pentru unire, deoarece ai făcut aceasta din ordinul siguranței al cărei agent ai fost, pentru ca prin exprimarea unui vot „contra“ să crezi în fața opiniei publice mondiale aparența unui sufragiu liber exprimat. Înțelegeți dar, rahatule, că ești mai rău decât ei? Unealtă blestemată a burgheziei românești!» uite ce am primit în loc de mulțumire“⁴⁹.

Deputații Sfatului Țării care au rămas în Basarabia sovietică după 1940 și au fost identificați de organele NKVD au fost încarcerați și exterminați de regimul totalitar comunist.

Deputați ai Sfatului Țării, refugiați în România, pe lângă faptul că inițial s-au confruntat cu multiple probleme, au fost constrânși ulterior să îndure represiunile comuniste din dreapta Prutului. În 1940, uniți în „Cercul basarabenilor“ de la București, încercau să se susțină reciproc. În ședința Biroului Permanent din 10 iulie 1940, Ion Inculeț a cerut celor prezenți „să aibă grijă de cei evacuați, pentru ca basarabenii funcționari să fie plasați la alte servicii în țară, ca ei să nu

⁴⁵ I. Colesnic, *Sfatul Țării*, p. 224.

⁴⁶ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁷ I. Colesnic, *Sfatul Țării*, p. 52.

⁴⁸ M. Tașcă, *Ștefan Balamez, deputatul care a votat împotriva Unirii Basarabiei cu România*, <http://www.timpul.md/articol/stefan-balamez-deputatul-care-a-votat-impotriva-unirii-basarabiei-cu-romania-17417.html>

⁴⁹ I. Colesnic Iurie, *Sfatul Țării...*, p. 53.

se transforme în cerșetori, ci să-și găsească meseria pe care fiecare au avut-o în Basarabia⁵⁰. Din discuțiile în ședință desprindem că mulți din foștii deputați în Sfatul Țării se aflau într-o situație precară și în România. Gherman Pântea menționa că mulți foști deputați din Sfatul Țării „au venit numai singuri, fără familii, sau numai cu geanta. Alții au adus rufele, dar când au plecat înapoi, n-au mai putut veni⁵¹. În ședința Biroului Permanent al „Cercului basarabenilor“ din 9 august, Ion Pelivan a pus problema foștilor deputați din Sfatul Țării, refugiați în România, „care trebuie ajutați așa ca să nu ducă mizerie“. S-a decis să se ceară de la autorități pentru ei câte o pensie, iar până situația va fi remediată să li se dea câte un ajutor sporit prin Biroul Permanent „în chip excepțional celor lipsiți cu totul de mijloace“ în sumă de 5.000 de lei pe lună. În același timp, se recomandă membrilor Sfatului Țării și Guvernului Basarabean al Unirii „atenție la modul de a trăi și a se mișca, fiindcă agentura rusească de spionaj este foarte activă și se poate bănuși o agresivitate din partea lor⁵². Starea de precauție se impunea ca mod de viață pentru acești oameni.

Operațiunile militare din 1941 i-au readus acasă pe majoritatea foștilor deputați din Sfatul Țării, însă în 1944 s-au repatriat în România pentru a doua oară, fiind nevoiți să se conformeze noii realități de după al Doilea Război Mondial. Nici de această dată nu au renunțat la încercarea de a obține un sprijin internațional pentru păstrarea unității românești. În Memoriul adresat de Pan Halippa lui M. Etherige, trimis special al guvernului SUA la București, semnat al Convenției de Armistițiu a Puterilor Aliate cu România, în problema cetățenilor români originari din Basarabia, se menționa: „Guvernul român Groza, după întoarcerea de la Moscova, unde a dus tratative cu guvernul sovietic, a comunicat că de acord cu guvernul sovietic a rezolvat chestiunea cetățenilor români originari din Basarabia în sensul că acei care vor vrea de bunăvoie să plece în Rusia o pot face, iar cei ce vor să rămână în România mai departe nu au să se mai teamă, căci nimeni nu-i va constrânge să plece fără voia lor. Totuși în țară prigoana continuă și ridicările nu se opresc. Acum de curând s-a cerut poliției să trimită tablourile complete de basarabeni ce locuiesc în țară, indiferent dacă erau sau nu în Basarabia la 28 iunie 1940, când această provincie s-a cedat Rusiei, sau au plecat în august 1944 în România. Aceasta înseamnă că, avându-se adresele noastre, într-o noapte putem fi ridicăți și trimiși în fundul Rusiei... Scăpați-ne de starea aceasta de groaznică teamă de fiecare clipă, teama de a fi ridicăți și trimiși în Rusia, Dumnezeu știe unde!⁵³.

Fără a ști că soarta României a fost decisă prin înțelegerea procentuală de la Moscova din septembrie 1944 dintre I. Stalin și W. Churchill, Pan Halippa, în 1945, a elaborat un Memoriu în ajunul Conferinței de Pace de la Paris din 1946-1947, în care explica esența problemei Basarabiei: „credem că Marile Puteri vor impune URSS restituirea teritoriului Basarabiei către România. Această restituire trebuie

⁵⁰ *Proces-verbal nr. 2 al ședinței Comitetului „Cercului Basarabenilor“*, în *Dezmembrarea României...*, p. 87.

⁵¹ *Ibidem*, p. 88.

⁵² *Proces-verbal nr. 6 al ședinței Biroului Permanent „Cercului Basarabenilor“*, în *Dezmembrarea României...*, p. 161.

⁵³ *Dezmembrarea României...*, p. 340.

să se facă indiferent de procedura de urmat; fie că se va produce pe baza unei decizii a Conferinței de Pace, fie ca rezultat al unui plebiscit, organizat în anumite condiții care să asigure libera exprimare a voinței populației basarabene băștinașe⁵⁴. Teroarea comunistă s-a extins și în România. După înlăturarea de la putere a regelui Mihai în 1947, oficialitățile comuniste au proclamat Republica Populară România, în care a început implementarea aceluiași sistem de represiuni, caracteristic regimurilor comuniste. În anii 1950, mai mulți lideri ai basarabenilor refugiați în România, mai ales foști membri ai Sfatului Țării, au fost arestați și condamnați la detenție: Gheorghe Mare, în anii 1950 deportat în Bărăgan; Ștefan Holban, în 1957 condamnat la 15 ani de muncă silnică, deținut la Jilava; Daniel Ciugureanu, arestat în 1950, la închisoarea Sighetul Marmației; Ion Pelivan, arestat în 1950 și dus la Sighet, moare în 1954⁵⁵. Printre cei arestați a fost și Pan Halippa: în noaptea de 5 spre 6 mai 1950, este arestat și dus la Ministerul de Interne. Aici, timp de o noapte, a fost încarcerat în celula 43, de la subsolul clădirii. Pan Halippa a fost transportat la închisoarea din Sighetul Marmației în Duba nr. 16968 împreună cu Gheorghe I. C. Brătianu, Gheorghe Tătărescu, Constantin Bebe Brătianu, Petre Bejan, Gheorghe Vântu, Manolescu-Strunga, Mihai Racoviță, Dumitru Alimănișteanu, Radu Portocală, C. C. Giurescu, Constantin Tancred, Nicolae Samsonovici, Napoleon Crețu, Pantelimon Halippa, Alexandru Popescu Necșești, Constantin I. C. Brătinu (în total 16 persoane)⁵⁶. Constantin C. Giurescu, în lucrarea *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet, 7 mai 1950 – 5 iulie 1955* scria: „Halippa povestește cu melancolie amestecată cu umor cum a făcut odinioară închisoare sub ruși; nu credea să apuce vremea să facă și sub ai lui și anume în Transilvania⁵⁷. În 1952, a fost predat autorităților sovietice. La 21-22 iunie 1952, Tribunalul Militar al Ministerului Securității de Stat al RSS Moldovenești l-a condamnat „în baza art. 54 / 6 p. I CP al RSSU, la 25 de ani de privațiune de libertate într-un lagăr de reeducare prin muncă, fără pierderea drepturilor cetățenești și fără confiscarea averii. Termenul de pedeapsă se calculează cu începere din 30 martie 1952. Probe materiale pe acest dosar nu există. Cheltuielile de judecată nu s-au înregistrat. (Arhiva Depozitului special al Serviciului de Informare și Securitate al Republicii Moldova, Fondul persoanelor supuse represiunilor politice, dosar penal nr. 6235, vol. III, ff. 258-263)⁵⁸.

Constantin Rusu (membru al Organizației „Martorii lui Iehova“, arestat în 1952, condamnat la 25 ani de detenție în lagărul de muncă corecțională din Vorkuta) afirmă că la Chișinău s-a aflat în aceeași celulă cu Pan Halippa: „În Chișinău eu într-o cameră am stat cu Pan Halippa. De la Bălți ne-au dus în Chișinău și acolo am stat câteva zile. Ne-au dus într-o cameră de șase pe patru [metri], două rânduri de nări. Ședeau oamenii ca chibriturile. Eu într-o cameră am stat cu Pan Halippa în Chișinău. A intrat unul [...] îmbrăcat militar într-un trenci fără mânici.

⁵⁴ *Dezmembrarea României...*, p. 351.

⁵⁵ Lista membrilor Sfatului Țării care au fost arestați și condamnați în România socialistă a fost elaborată în baza informației din A. Chiriac, *Membrii Sfatului Țării. Dicționar*.

⁵⁶ Lista persoanelor care au fost transportate, împreună cu Pan Halippa, în aceeași dubă, la închisoarea din Sighetul Marmației, 7 mai 1950, în I. Constantin, *op. cit.*, p. 355.

⁵⁷ I. Constantin, *op. cit.*, p. 355.

⁵⁸ I. Constantin, *op. cit.*, pp. 365-366.

El sta, că n-aveai unde să te așezi, toate nările erau prinse și era atâta fum de țigară că nu se vedeau ferestrele. El nici nu vedea unde să se ducă și a început a blestema. Eu mai îndrăzneț zic: «Moșule, de ce ești nemulțumit? Ce blestemi?». El zice: «Mă, fire-ar dracului, tu știi cine sunt eu?» Eu zic: «Nu, dar cine ești?». [El spune]: «Mă, eu sunt Halippa, mă!». Da eu ce știam de Halippa? El spune «Eu am fost prim-ministru al Basarabiei din 1918 până în 1940. Eu am rupt Basarabia de Rusia și am unit-o cu România și am rămas eu ministru în Basarabia până-n 1940. În 1940 au venit sovieticii» [...] Nu era unde se așeza, îți închipui iată în ungher acolo era căldarea și pe lângă căldare un metru era liber, ca să poată fiecare ajunge acolo și restul totul era ocupat, jos pe podea, iată așa dormeau unul lângă altul. Vreo 50-60 de oameni trebuie să fi fost în celula ceia. Halippa s-a atașat de noi, a dormit lângă noi acolo. Pe urmă l-am văzut pe Halippa în gazetă și la televizor. Era slăbit deja, dar atunci era mândru, frumos era, cu vițișoare în obraz. Da, mi-a povestit câte ceva. Când l-au arestat pe dânsul în 1952 zice că «I-am scris lui Stalin, am făcut plângere și mi-a răspuns: „за то, что в 18 году присвоил Бессарабию к Румынии, 25 лет. Сталин“ [Pentru că în anul 1918 a alipit Basarabia la România, 25 de ani. Stalin]. Zice: S-a iscălit, mă, porcul de el, mă!» [râde] Iată în așa fel pe Halippa îl știu⁵⁹.

În memoriile sale *Povestea vieții mele* din 1962 Pan Halippa consemnează: „Eu nu m-am așteptat ca un Stalin să-mi pretindă arestarea din capitala României, al cărei cetățean sunt din 27 martie 1918, când Basarabia s-a unit cu România. Și în Țara Românească s-a găsit un ministru de interne, Theohari Georgescu, și un ministru de externe, Ana Pauker, care să mă aresteze și să mă predea lui Stalin, iar acesta prin instrumentele lui să mă condamne la muncă silnică în Siberia la 25 de ani. Dar am avut noroc să zdohnească Stalin și dictatorul lui de la Securitate, Beria. Poate la eliberarea și reabilitarea mea a contribuit și modesta mea activitate de curățitor de gunoaie și closete în 11 lagăre siberiene, până la Baikal și dincolo, în tot cazul, mi s-a dat un bilet de reabilitare completă din partea administrației sovietice⁶⁰. În 1955 este amnistiat și se înapoiază în țară. Este condamnat de autoritățile române și deținut în închisoarea din Gherla până în 1957, când revine la București⁶¹. În aceleași memorii din 1962 menționa: „în țară nu-s reabilitat nici până în prezent. Nu mi se plătește pensie de profesor și nici pensie de merit special, la care am fost recomandat de Academia Republicii Române, în compunerea ei actuală. Din pricina asta și la vârsta de octogenar peste un an, îmi vine foarte greu, mai ales că în absență am fost deposedat de tot ce am avut până la ultima cămașă, iar familia mi-a fost scoasă din casă unde am lăsat-o, și care e în coproprietate cu dl Alexandru Munteanu, și acum trăiesc într-un subsol din str. Muzelor nr. 2. Dar așa mi-a fost soarta!⁶².

⁵⁹ *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, vol. III, tom. I, Chișinău, Balacron, 2016, pp. 190-191.

⁶⁰ P. Halippa, *Povestea vieții mele*, în I. Constantin, *op. cit.*, p. 86.

⁶¹ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 107.

⁶² P. Halippa, *op. cit.*, p. 86.

În concluzie: documentele de arhivă și cele de istorie orală denotă represiuni comuniste aplicate constant membrilor Sfatului Țării, până la exterminarea lor fizică. Cei rămași în Basarabia sovietică au fost distruși în Gulag, multe din rudele lor au fost stigmatizate ca „dușmani ai poporului“, fiind supuse calvarului deportării. Încercările de salvare întreprinse de „Cercul Basarabenilor“ din București prin implicarea instituțiilor statului nu au avut sorți de izbândă, întrucât oficialitățile comuniste nu erau dispuse să-i piardă din vizor. Deputați ai Sfatului Țării care s-au refugiat în dreapta Prutului, prin efort comun și ajutor reciproc, au luat viața de la capăt. Evenimentele militare din 1941 i-au încurajat să revină acasă, au fost nevoiți să treacă Prutul spre vest a doua oară în 1944. De această dată regimul comunist i-a urmărit cu suspiciune, lovindu-i necruțător prin arestări și condamnări în anii 1950. Sistemul represiv sovietic a distrus sistematic membrii Sfatului Țării, deoarece reprezentau o amintire vie a demnității românești din Basarabia. Generațiile de astăzi au obligația de a păstra cu discernământ memoria martirilor neamului și a promova prin educație atitudinea corectă față de cei care au constituit Sfatul Țării.

BIBLIOGRAFIE (SELECTIVĂ)

- Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, vol. III, tom. I, Chișinău, Balacron, 2016.
- Bobeică, A., *Sfatul Țării stindard al renașterii naționale*, Chișinău, Universitas, 1993.
- Budișteanu, A., *Sub patru regimuri pe toate continentele*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2014.
- Chiriac, A., *Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001.
- Cojocaru, Gh. E., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, Semne, 1997.
- Cojocaru, Gh., *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, Civitas, 1998.
- Cojocaru, Gh. E., *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chișinău, Civitas, 2005.
- Colesnic, I., *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Museum, Chișinău, 1998.
- Colesnic, I., *Basarabia necunoscută*, vol. I, Chișinău, Universitas, 1993; vol. II, 1997.
- Colesnic, I., *Apostolul Unirii – Pantelimon Halippa*, Chișinău, Ulysse, 2006.
- Constantin, I., I. Negrei, *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Chișinău, Notograf Prim, 2013.
- Constantin, I., I. Negrei, Gh. Negru, *Ion Pelivan, părintele mișcării naționale din Basarabia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2011.
- Constantinescu, C., *Viața și moartea în Gulag*, București, Vreamea, 2016.
- Corobcov, P., *La Tiraspol, ochii tatei au rămas în ochii mei, și azi!*, în: A. Petrencu, L. Cojocaru, L. Pădureac (ed.), *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*, Chișinău, Balacron, 2015.
- Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940* Studiu și culegere de documente, îngrijită de M. Tașcă, W. Niess, coord. V. Șoimaru, Chișinău, Serebia, 2015.
- Moldovenii sub teroarea bolșevică, Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova*, Chișinău, Serebia, 2010.

- Moraru, A., I. Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, Civitas, 1998.
- Negrei, I., *Patrioți basarabeni întemnițați în închisoarea din Sighet*, în *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, nr. 3, 2007.
- Negrei, I., D. Poștarencu, *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*, Chișinău, Prut Internațional, 2004.
- Negru, Gh., *Proiecte ale militarilor moldoveni privind statutul politic al Basarabiei (august-septembrie 1917)*, în *Caiete de istorie*, nr. 3, 2003.
- Negru, Gh., *Mișcarea națională din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, martie 1998.
- Pirogan, V., *Cu gândul la tine, Basarabia mea. Din mărturiile unui vinovat fără vină*, Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1995.
- Popovschi, V., *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917). Studiu și documente*, Chișinău, Pontos, 2017.
- Postică, E., „*Eliberați*” pentru a fi nimiciți, în *Moldova suverană*, 24 iunie 1993.
- Tașcă, M., *Pan Halippa – cronică unei condamnări*, în *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, nr. 4, 2008.
- Tudor, Ș., *Răzvrățiți contra regimului*, Chișinău, Prut Internațional, 2004.